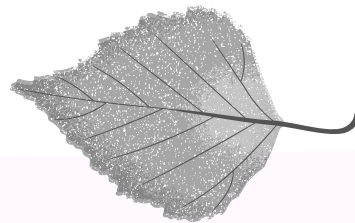

SAUNA

Sauna oli usein ensimmäinen rakennus, joka uudelle asuinpaikalle rakennettiin. Erityisesti Itä-Suomessa ensin laadittiin sauna, sitten tupa. Saunasta on ollut moneksi: siellä synnytään, parannetaan vaivoja, peseydytään, ja palvataan lihaa.

Sauna on koettu jopa pyhäksi paikaksi, jossa ei kuulu korottaa ääntä, kiroilla tai kinastella. Saunan parantava voima kiinnittyi erityisesti vastomiseen. Tavallisesti saunavasta tehdään nuoren koivun lehtevistä oksista, mutta parantamiseen tarvittiin lepänoksia. Vastominen aloitettiin pääläeltä ja edettiin aina varpasiin saakka: ”kiireestä kantapähän”. Näin uskottiin taudin jättävän ihmisen kehon. Jos vastominen taas eteni vastakkaiseen suuntaan, koettiin se negatiiviseksi, sillä näin tauti pääsi etenemään yhä syvemmälle kehoon.

Saunassa parannustoimenpiteiden tehoa lisättiin polttamalla kiukaassa salaman kaatamaa puuta, erityisesti pihlajaa. Katsottiin, että ukkosen voima saa taudin kaikkoamaan kehosta. Loitsujen luku tehosti saunan parantavaa voimaa: jos tiedettiin, mistä tauti johtuu, saatiin se poistumaan kehosta paljastamalla aiheuttajan synty. Täytyipä jopa Väinämöisen lähteä etsimään raudan synnyn sanoja, jotta saisi kirveen aiheuttaman verenvuodon tyrehtymään.

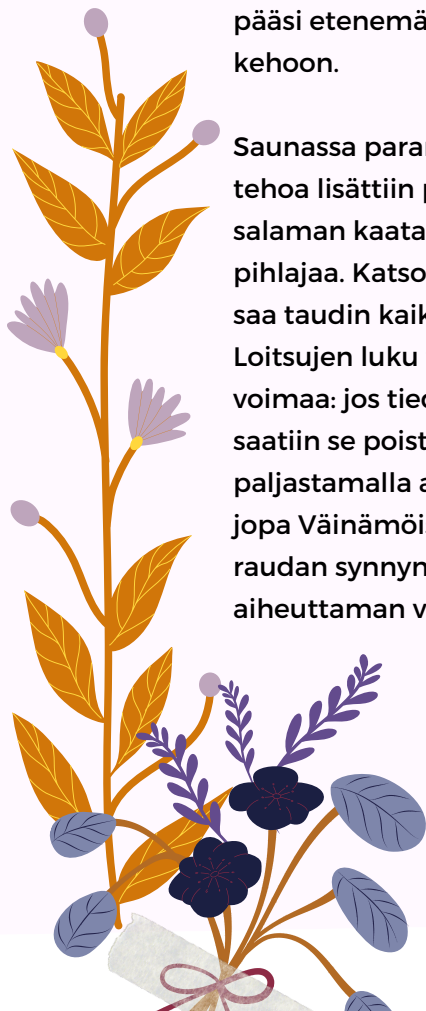
Vaikka saunalla on parantavia voimia, piti saunoessa varoa löylynvihoja. Vihat pääsivät ihmiseen yleisimmin avohaavoista, mutta muistakin kolotuksista. Välttääkseen vihat saunojan tuli lauteille noustessa sylkeä kiukaalle tai kipeään kohtaan ja lausua tietyt sanat.

Saunan lämmitys oli Kalevalassa naisten aluetta: nuorikon tehtävä oli varmistaa, että appivanhemmilla oli joka ilta sauna valmiina. Saunanlämmittäjän vuoro oli kylpeä vasta sitten, kun muut ovat kylpeneet. Saunomisjärjestyksen merkitys korostui muun muassa kekrin aikana, jonka katsottiin olevan ”henkien juhla”. Ensin saunaan pääsivät pyhimykset ja esi-isät sekä muut hyvänsuovat henget, sitten talonväki.

Silmäys (saunaan mentäessä ja terveyttä edistämään)

Terve löyly, terve lämmin terveyttä tekemään, rauhutta rakentamaan; ei ole löylyn löytämistä, ei ole lämpösen lähättämistä.

Löyly kiukajan kiville, löyly saunan sammalille; puu löyly, kivonen löyly, löylässä on lämpömiä, saunassa on sanoja sulia terheyttä tekemään, rauhutta rakentamaan.

SAUNA

SAUNATONTUT JA HALTIAT

Saunatonttu on ikivanha uskomus, kenties yhtä vanha kuin saunakin. Kyseessä on siis ainakin vuosisatainen, jos ei vuosituhantinen traditio. Tontut piti pitää tyytyväisinä: kun esimerkiksi saunatonttu loukkaantui jostakin, kuten välinpitämättömästä saunan lämmittämisestä, saunan huolimattomasta hoitamisesta tai saunassa meluamisesta. Joskus tonttu saattoi pahastua siitä, ettei häntä muisteta kiittää saunan ylläpidosta ja suojelemisesta. Juhla-aikoina saunatontulle piti jättää saunaan syötävää, kuten talkkunapuuroa.

Näin kuvasi noormarkkulainen kertoja saunatonttua tai saunan haltijaa perinteenkerääjälle 1890-luvun lopussa, aikana, jolloin tonttu ei merkinnyt suomalaisille mitään erityisesti jouluun liittyvää:

"Olento, joka oli kuin ihmisen ja koiran sekasikiö, harmaa ja karvainen. Sarvia sillä ei ollut, mutta yksi suuri silmä tapitti keskellä otsaa ja kiilui pimeässä. Mitään pahaa se ei kuitenkaan tehnyt – ellei joku antanut syytä sellaiseen. "

"Jokaisessa saunassa sellainen (haltia) uskottiin olevan. Ei muuten sauna säilykään. Se palaa, tai muuten vahingoittuu jos ei haltia sitä suojele." -Nousiainen, 1936

Kalevalassakin sauna on läsnä.

Lemminkäinen pyytää äitiään lämmittämään saunan ennen kosiomatkaa tai muita suuria koitoksia. Ilmarinen puolestaan turvautuu saunanlämmityksessä siskoonsa. Aino on vastantaittomatkalla kohdatessaan epämieluisan kosijan eli Väinämöisen, jolle Ainon veli Joukahainen on sisarensa luvannut pelastaakseen oman nahkansa.

Kalevalasta löytyy myös morsiamen neuvokkivirsi:

"Eipä tuo hyvä emäntä,
tuo tarkka taloinen vaimo,
laske iskulle ituja,
päästä maalle maltahia;
käypi saunassa use'in
syänyöllä yksinänsä,
ei huoli susia surra,
pelätä metsän petoja.

....

hauo vastat valmihiksi
saunahan savuttomahan
ilman viikon viipymättä,
saunahan katoamatta,
taikka appi arveleisi,
anoppi ajatteleisi
saunan lauoilla lamovan,
penkin päässä piehtaroiwan.

SAUNA

SAUNA ON KÖYHÄN APTEEKKI

Entisajan suomalaiset näkivät saunan yhtä aikaa apteekkina, sairaalana ja synnytyslaitoksena. Jotta taudit ja kivut pystyttiin parantamaan, piti tietää niiden synty. Raudan syntysanoilla voitiin häätää "Hiiteen" tai "Pohjan perälle vaikka teräseistä aiheutuneita ruhjeita, ja omat sanansa oli tulen aiheuttamille vammoille. Saunomisen yhteydessä kivulias tai haavoittunut ruumiinjäsen käärittiin koivunlehti- tai yrttihauteeseen ja yrttien vaikutusta pyrittiin vahvistamaan loitsuilla ja lauluilla. Tästä osiosta löytyy kokoelma erilaisten kiputilojen ja tautien karkottamiseksi luettuja loitsuja, joihin liittyy löylyn sanoja.

Ilvana Onoilan sairaitten
kylvetyssanojen aloitus, jossa
poistetaan kipuja:

Puhun suulla puhtahalla,
Herran hengellä hyvällä.
Terve, löyly, terve, lämmin!
Ei ole löylyn löytämistä,
lämpösen lähenemistä.
Löyly hirteen, löyly parteen,
löyly patsahan nenähän,
löyly saunan sammalehen,
kivilöi kivistämähän,
puasiloj pakottamahan!
Ei kivet kipua huoli,
puasot ei pakotuksia.

SKVR VII4 1749

Saunan löylyssä
ei lämmin haavaan mene:

Kun on haava ja saunaan menee, niin
pitää saunan ulkopuolella
saranpuolelta oven raosta vetästä
henkeensä saunan lämmintä ja
puhaltaa haavaan ja sanoa:

Löyly, kivon lämmin,
hiki vanhan Väinämöisen,
ellös kipeesen mennö,
Vaivaan vajuos,
minussa on rauan haava.

Kiven synty (erilaisten
loukkaantumisten parantamiseksi)

Tule löylyyn, Jumala,
Isä, iliman lämpimään,
tekemään on terveyttä,
Rauhoo rakentamaan!
Puun löyly, kivosen lämmin.
Kivi kimman, mamman poika,
muan muna, pellon kakkara,
Syöjättären syvän käpynen,
Mammattaren maksan tilikku.
Kost Jumala, koska koskit,
tie paremmin, kun paranet.
Tie kiv' kivuttomaks,
ettei tuska piälen tunnu,
pakko syömmeeseen pakota,
jotta sais sairas muata,
voisi voihkaja levätä.

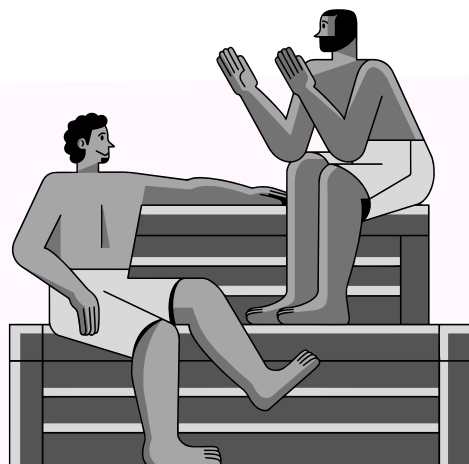
SKVR VII3 144. Rääkkylä. Hyvärinen A. 1885.
Oravisalo. Heikki Leppänen, 68 v.

SAUNA

Tulen loitsu (palovammojen hoito)

Tulen isä, tullen emä,
 tullen isä kultahattu,
 tullen emä kultasäpšä,
 tullen lapset kultarinnat;
 ota, tuli, tuskas,
 ota, kivi, kipus,
 ota, savu, satus,
 kessellä kivuttomaks,
 piällä tuntumattomaks!
 Kylysein ja moamosein,
 elikkä on sisaren,
 ei oo lölyn löytämistä,
 ei lämmäsen lähettämistä,
 löyly kiukuvan kivih,
 löyly saunan sammalih,
 löyly piilusta pihalla,
 harppauksen renkahasta;
 ei oo lölyn löytämistä,
 ei lämmän lähettämistä.
 Otan hiiestä hevosen
 ja vuoresta varsan,
 semp on annan ajoakses,
 kotihisi männäksesi,
 korvessa suureh kuuseh.

SKVR VII3 654 Korpiselkä. Mikkonen Ida.

Madon vihat käärmeen pureman ja muiden pistosten parantamiseksi

Lykkää löyly, lähetä lämmint'
 näille kuumille kiville,
 palavoille paateroille!
 Etkö on lölyn löytämistä,
 lämpysen lehättämistä,
 puun on löyly, kivosen lämmin,
 hiki vanhan Väinämöisen
 kivuille voiteheksi,
 pahoille parantimeksi.
 Musta mato maanalaine,
 kirjava mato kiven alainen,
 toukka tuomen karvallinen,
 piiloitse pihalla,
 ullos uksen renkahasta,
 painu patsahan tyvö!
 Läpi mättähän meniä,
 puun juuren pujentelia,
 siun on perttis pieluksessä,
 kotis' on koivun konkelossa,
 aittasi on aijan alla.

SKVR VII3 1055. Korpiselkä. Wrede n. 6. -1884.

Tuntematon

